

*Молдалиева Ж.Н., Шабданова Н.К.***МЕКТЕПТИН ОКУУ ТАЖРЫЙБА УЧАСТОГУН УЮШТУРУУ***Молдалиева Ж.Н., Шабданова Н.К.***ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ОПЫТНОГО УЧАСТКА ШКОЛЫ***Zh.N. Moldaliev, N.K. Shabdanova***ORGANIZATION OF EDUCATIONAL AND EXPERIMENTAL AREA OF THE SCHOOL**

УДК: 372.837(075.8)

Азыркы коомдо, ар тараптан өнүккөн адамды даярдоо процессинде мектеп окуучуларын коомдук пайдалуу жана өндүрүштүк эмгектин ар түрдүү формаларына, ошондой эле мектептин окуу тажрыйба участкакторундагы эмгекке кеңири тартуу зарылдыгы туулуп олтурат. Мектеп участкатору айыл чарба эмгеги жана биология боюнча окуу базасы болот жана теориялык билимдердин практика менен, эмгекке үйрөнүү менен активдүү байланышын камсыз кылуучу ачык лаборатория болуп саналат. Участоктордогу окуу жана класстан тышкары жаш натуралисттик иштер окуучуларга биологиялык илимдердин негизин терең өздөштүрүүгө көмөк берет, алардын билим сапатын жогорулатат, биологияга жана айыл чарбасына болгон кызыгуусун арттырат, мектеп окуучуларынын жалпы маданиятын жогорулатат жана мүнөзүндө жакшы сапаттарын тарбиялайт. Окуучулар өсүмдүктү багып өстүрүп, практикалык ыкмаларга ээ болот. Биологияны окутууда окуу тажрыйба иштери окуучуларды эмгекке тарбиялап, жашоо менен байланышын бекемдейт.

Негизги сөздөр: мектеп, окуу тажрыйба участкасы, уюштуруу, жобо, техникалык коопсуздук, практикалык сабак, өсүмдүктөр, биологиялык мүнөздөмө.

В современном обществе, в процессе подготовки все-сторонне развитого человека, возникает необходимость широкого привлечения школьников к различным формам общественно полезного и производственного труда, а также к труду на участках учебной практики школы. Школьные участки будут иметь учебную базу по сельскому труду и биологии и являются открытой лабораторией, обеспечивающей активную связь теоретических знаний с практикой, трудовым обучением. Учебная и внеклассная молодая натуралистическая работа на участках способствует глубокому усвоению учащимися основ биологических наук, повышает качество их образования, повышает интерес к биологии и сельскому хозяйству, повышает общую культуру школьников и воспитывает хорошие качества их характера. Учащиеся будут ухаживать за растениями, приобретать практические навыки. Учебная практика обучения биологии способствует воспитанию у учащихся трудовых навыков и укреплению связей с жизнью.

Ключевые слова: школа, учебно-опытный участок, организация, положение, техническая безопасность, практическое занятие, растения, биологическая характеристика.

In modern society, in the process of training a well-rounded person, there is a need to attract students to various forms of socially useful and productive work, as well as to work in the areas of educational practice of the school. School sites will have a training base on rural labor and biology and are an open laboratory that provides an active link of theoretical knowledge with practice, labor training. Educational and extracurricular young naturalistic work on the sites contributes to the deep assimilation of the basics of biological Sciences by students, improves the quality of their education, increases interest in biology and agriculture, increases the General culture of students and fosters good qualities of their character. Students will take care of plants, acquire practical skills. The educational practice of teaching biology contributes to the education of students' work skills and strengthen ties with life.

Key words: school, educational and experimental site, organization, position, technical safety, practical training, plants, biological characteristics.

Мектептеги окуу тажрыйба участкасы, мектептин территориясынын бөлүгү, азыркы коомдо, ар тараптан өнүккөн адамды даярдоо процессинде мектеп окуучуларын коомдук пайдалуу жана өндүрүштүк эмгектин ар түрдүү формаларына, ошондой эле мектептин окуу тажрыйба участкакторундагы эмгекке кеңири тартуу зарылдыгы туулуп олтурат.

Мектептеги окуу тажрыйба участкагунун максаты, анын мүмкүнчүлүктөрүн ачып көрсөтүү, материалдык база катары биологияны окутуудагы сабактын сапатын жогорулатуу.

Негизги милдеттери:

1. Мектептин окуу тажрыйба участкагунун типтүү структурасын карап чыгуу бөлүмдөрүн даярдоо.
2. Окуу тажрыйба участкагунун негизги уюштуруу ыкмаларын көрсөтүү.
3. Окуу тажрыйба участкагунда эффективдүү иш-аракеттерди жүргүзүү.

Азыркы коомдо, ар тараптан өнүккөн адамды даярдоо процессинде мектеп окуучуларын коомдук пайдалуу жана өндүрүштүк эмгектин ар түрдүү формаларына, ошондой эле мектептин окуу тажрыйба участкакторундагы эмгекке кеңири тартуу зарылдыгы

туулуп олтурат. Мектеп участоктору айыл чарба эмгеги жана биология боюнча окуу базасы болот жана теориялык билимдердин практика менен, эмгекке үйрөнүү менен активдүү байланышын камсыз кылуучу ачык лаборатория болуп саналат. Участоктордогу окуу жана класстан тышкары жаш натуралисттик иштер окуучуларга биологиялык илимдердин негизин терең өздөштүрүүгө көмөк берет, алардын билим сапатын жогорулатат, биологияга жана айыл чарбасына болгон кызыгуусун арттырат, мектеп окуучуларынын жалпы маданиятын жогорулатат жана мүнөзүндө жакшы сапаттарын тарбиялайт. Окуучулар өсүмдүктү багып өстүрүп, практикалык ыкмаларга ээ болот. Биологияны окутууда окуу тажрыйба иштери окуучуларды эмгекке тарбиялап, жашоо менен байланышын бекемдейт. Окуу тажрыйба участогу, тажрыйба жүргүзүүнүн негизи жөнүндө түшүнүк берет, вегетациялык бир мезгилге байкоо жүргүзүүнү камсыз кылат тажрыйба коюуну, селекция, өсүмдүктүн сортторун текшерип көрүү жана жогорку түшүм алуу боюнча окуу эксперименттерин жүргүзүүнү үйрөтөт.

Практикалык сунуштама: Мектепте иштеген биолог мугалимдерге, жана биология адистигинде окуган студенттерге, практика өтөөдө кошумча материал катары пайдаланууга сунушталат.

Окуу тажрыйба участогу башталгыч орто жана толук жалпы билим берүүчү мектептерде жана тереңдетилип окуган мектептерде уюшулат. Бардык типтеги лицей, гимназия, мектеп интернаттарда сабак окутууда, жана сабактан тышкары иштерде биологияны окутууда ар кандай тажрыйбаларды байкоолорду, жайкы тапшырмаларды аткарууда колдонулат. Тажрыйба участогунда жашылча өсүмдүктөрү өстүрүлөт. Гүлдүү өсүмдүктөрдүн көптөгөн түрлөрү өстүрүлүп, сабакта колдонуучу ар кандай демонстрациялык материалдан топтолуп, сабактарда колдонулат.

Мектептеги билим берүүнүн комплекстүү маселелерин чечүүгө жардам берет. Мектептеги биология сабагын окутууда, балдардын билим алуусун жогорулатат. Өсүмдүктөрдү өстүрүүнү үйрөнүп, практикалык жактан калыптанат.

Байкоо жүргүзүү жана тажрыйбаларды жасоо менен мектепти курчаган чөйрөнүн абалына баа беришип, мектептин территориясын жашылдандыруу иштеринин проектисин түзүү иш-чараларына катышат. Окуучулар өсүмдүктөрдү жана жаныбарларды

окуп үйрөнүүгө кызыгышат. Эмгекке, сырткы чөйрөгө, аны коргоо, жакшыртуу иш-чараларына болгон жоопкерчилиги калыптанат, окуучулардын эстетикалык жактан сезими өрчүйт. Өсүмдүктөрдү, жаныбарларды өстүрүп ага кам көрүү менен кесипке болгон кызыгуусу артат. Жашаган шартка байланыштуу, ар бир мектепке окуу тажрыйба иштерин жүргүзүү үчүн 0,5 тен 5,0 гектарга чейин жер бөлүнүп берилет.

Күн жакшы тийген, сугатка ылайыктуу мектепке жакын жерден берилүүгө тийиш. Шаар мектептеринде, мектеп аралык участоктор, же жаш натуралисттердин участок станциялары мамлекеттик жашылдандыруу мекемелери тарабынан бөлүнүп берилет.

Мектептин окуу тажрыйба участогу төмөнкү бөлүмдөргө бөлүнгөн жер аянттары:

1. жашылча өсүмдүктөрү,
2. мөмө жемиш бөлүмү,
3. талааны которуштуруп айдоо бөлүмдөрү,
4. гүлдөгөн декоративдик культуралар,
5. дарактардын түрлөрүн өстүрүү,
6. дары өсүмдүктөрүн өстүрүү.

Андан тышкары экологиялык жалпы биология, жана зоологиялык бөлүмдөргө бөлүнөт. Окуу тажрыйба участогунун катарына дагы төмөнкүлөр кирет. Жабык грунт (теплица, парниктер).

Башталгыч класстын окуучулары менен иш алып баруу үчүн өзүнчө жер бөлүнөт же аларга өзүнчө бөлүмдөр, клумбалар бекитилип берилет жана программа боюнча кээ бир зарыл жумуштарды иштөө пландаштырылат. Ишти уюштуруу жетектөө мектептин жетекчисине, биолог жана эмгекке окутуу мугалимине жүктөлөт.

Окуу тажрыйба участогунун ар кайсы бөлүмүндөгү культураларды өстүрүүдө окуу тарбия процессинин талабы аныкталат, жаратылыш климаттык шарттары эске алынат, ошол район үчүн бир кыйла перспективалуу болуп эсептелген сорттор өстүрүлөт. Окуучулардын эмгегин уюштурууда, мектептин каралган жалпы билим берүүчү программанын окуу планынын негизинде ишке ашырылат.

Инвентардык сарай доскалар менен ирээттүү бөлүнгөн, аптечка медикаменттери менен биринчи жардам көрсөтүүгө багытталган дары-дармектер сакталат. Участокто өндүрүлгөн продукция, мектептин ашканасында тамакты уюштурууда керектелет. Мектептин тегерегин жашылдандырууда, кабинеттерди кооздоодо колдонулат.

Окуу тажрыйба участогунда иштөөнүн инструкциясы, коргонуунун жалпы талаптары.

- Медициналык кароодон өткөн эмгекти коргоо, коопсуздукту сактоо эрежеси боюнча инструкция алганда гана иштөөгө уруксат берилет.

- Иштөө мезгилинде окуучулар иштөө тартибин туура аткаруу зарыл, шаймандарды туура колдонуп, өздүк гигиенаны сактоо керек.

- Окуу тажрыйба участогунда иштөө мезгилинде аптечка медикаменттер талап кылынат, баш кийим кол кап кийип иштөө зарыл.

Иштөө мезгилиндеги коопсуздук талаптары:

Айыл чарбага керектүү инвенторлорду (шаймандарды) колдонууда учтуу жагын ылдый каратып вертикалык абалда ыргытпай берүү керек. Жерди тепкенде жана жумшартканда жер семирткич бергенде кол кап кийүү керек.

Дарактардын кургаган жараксыз бутактарын атайын кайчы же кол ара менен бутайт. Арыктарды тазалоодо атайын инструменттер колдонулат. Инструменттердин салмагы 10 жашка чейин 400-600 г. Суу топурак жер семирткичтерди ташууда башталгыч класстын окуучулары 3 кгдан ашык көтөрбөө зарыл. Окуу тажрыйба участогунда 10 жаштагы кыздар 5 кг, балдар 6 кг 15 жаштагы кыздар 6,8 кг. Балдар 8,2 кг. Жер жемиштерин сөзсүз түрдө жууп тазалап колдонуу керек.

Окуучуларга уулу химикаттар, инсектицидтер, гербицидтер менен иштөөгө уруксат берилбейт.

Окуу тажрыйба участогу үчүн ачык, жарык жакшы тийген, түз, суу жакшы бара турган жана мектепке жакын жайланышкан жер тандалып алынат. Окуучулардын айыл чарба жумушун, биологияны окутууну жана жаш журналисттер ийриминин тажрыйбалык иштерин камсыз кылуу үчүн участокто, төмөнкүдөй бөлүнгөн жер аянттары: жашылча өсүмдүктөрү, талааны которуштуруп айдоо бөлүмдөрү, мөмө-жемиш питомниги, зоологиялык бөлүм, дарвиндик аянтча жана инвентарлар үчүн сарай болсо жакшы болот. Жаш натуралисттер үчүн өзүнчө аянтча, эгерде жер жетишпесе, анда жогоруда аталып кеткен жашылча жана талааны которуштуруп айдоо бөлүмдөрүнөн тажрыйбалык бөлүмдөр бөлүнүп берилет. Башталгыч класстын окуучулары менен иш алып баруу үчүн да өзүнчө жер бөлүнөт же аларга өзүнчө бөлүмдөр, клумбалар бекитилип берилет жана программа боюнча кээ бир зарыл жумуштарды иштөө пландаштырылат.

Картошка ит жүзүмдөр (Solanaceae) тукумуна кирет. Уруусу картошка (картофель, соланум). Бир жана көп жылдык формалары кездешет. Бардыгы болуп картошканын 200 ашуун түрлөрү бар. Картошканын жаны бир топ түрлөрүн орустун улуу окумуштуусу академик Н.И. Вавилов баш болгон окумуштуулар Түштүк Америкадан таап, селекция ишинде пайдаланууга сунуш кылышкан. Алар бүгүнкү күнү кенири ар кандай илдеттерге-фитофтора, рак ж.б. суукка туруктуу сортторду чыгарууда колдонулууда. Айыл чарбасында жалгыз эле *Solanum tuberosum* түрү эгилип эл чарбасында кенири колдонулууда.

Күн карама Астра (astraceae) тукумунун өкүлү. Ал маданий түрүндө бир жылдык болуп, жапайы түрүндө көп жылдык болуп өсөт. Ошондуктан ал эки түргө: маданий жана жапайы деп бөлүнөт. Күн караманын маданий түрү болсо 2 түрчөгө бөлүнөт. Себилүүчү маданий күн карама жана кооз маданий күн карамалар. Жер жүзүндө негизинен себилүүчү маданий күн карама эгилип келе жатат.

Тамыры. Себилүүчү күн караманын тамыры өзөктүү жана кубаттуу болот. Кургакчылыкта анын тамыры 2,5-4 м чейин терендейт. Ал жакшы бутактайт, жоон бутагы туурасына 120 см чейин таркайт. Тамырынын көпчүлүгү 0-70 см катмарда жайгашып, күчтүү өсөт.

Сабагы тике туруучу өсүмдүк. Бийиктиги майлуу сорттордуку 0,8-2,5 м, тоют сортторунуку 3-4 м жетет. Сабагы жыгач сымал келет, кырдуу туктуу болот. Сабагынын ичи борпон паренхимага толгон. Майлуу күн карамалар көп бутактайт, чагуучу жана тоют күн карамалары аз бутактайт.

Айлана-чөйрөбүздөгү өсүмдүк, жаныбар жана адам бири-бирине тирек болуп, бири-бирисиз жаралбаган дүйнө. Ошол чон биологиялык процессте өсүмдүк биринчи саамал. Өсүмдүк жанга да, малга да, адамга да күч-кубат жана жашоону берүүчү керемет. Ал жашоо үчүн азык-затты, өлтүрүү үчүн уу затты жана илдеттен сактоо үчүн адамга дарыны берет. Бүгүнкү күнү дүйнө жүзүндө 200 гө жакын дары-дармек өсүмдүктөрү талаадан терилип, маданий түрдө өстүрүлүп, фармацевтикага тапшырылууда, анын ичинен 90 жакын түрү дары үчүн кургатылып, майдаланып, дары-дармек катары колдонулууда. Дүйнөдө дары-дармек өсүмдүктөрүнүн 150 жакын түрү талаада өстүрүлүп, жалпы фармацевтикага тапшырылууда. Ошондуктан ар бир республика өзүнчө атайы иш-чараларды иштеп чыгып, ошол жерде

өсүүчү керектүү дары өсүмдүктөрүн өстүрүүдө. Алар экономикалык жагынан негизинен эн пайдалуу өсүмдүктөр. Кыргыз Республикасында негизинен календула, ромашка, дары мышык тамыры (валериана) сыяктуу дарылыкка колдонулуучу өсүмдүктөр өстүрүлөт.

Адабияттар:

1. Папоров М.А., Кленовская М.И., Милованова Э.С. Учебно-опытная работа на пришкольном участке. - М.: Просвещение 1980 г.
2. Благодарова Г.В., Ботбаева М.М. Биология боюнча окуу тарбия иштерин өркүндөтүүдө мектептин окуу-тажрыйба участогунун ролу. - Фрунзе: Мектеп, 1985.
3. Ибраимов Н. Техникалык өсүмдүктөр жана аларды Кыргызстанда өстүрүүнүн алдынкы ыкмалары. - Б., Кыргызстан, 1994.
4. Лыков А., Коротков А. Топурак таануунун негизиндеги дыйканчылык. - Б., 2008.
5. Ботбаева М. Дартка даба. - Бишкек, 98.
6. Калинова Г.С., Мягкова А.Н. Биологияны окутуунун методикасы. 6-7-класс. - Бишкек: Мектеп, 1991.
7. Ботбаева М.М. Ботаника терминдердин түшүндүрмө сөздүгү. / Кыргыз совет энциклопедиясынын башкы редакциясы. - Бишкек, 1991.
8. Айыл чарба энциклопедиясы./ Башкы редактору Б.Борбугулов. - Фрунзе, 1990. - 1 том, 2 том.